

HUBAY MIKLÓS – MADÁCH SZOLGÁLATÁBAN

Hubay Miklós: *Aztán mivégre az egész teremtés?*

■ Könyve utolsó fejezetében – amely Horváth Imre-négysorosral kezdődik – ezt írja Hubay Miklós: „Egy hosszúra sikeredett élet során útitársam volt Madách. Ennek megmaradt (fennmaradt) emlékeiből – ám az emlékeknek is inkább csak a foszlányaiból – rostáltam össze e jegyzetsorozat anyagát.” Mint minden könyvet (jegyzetektől összeállított különösen), Hubay Madách-könyvét is többféleképpen lehet olvasni: tekintélyes drámaírói életmű (a Hubayé), tanulságos életút lírai-filozofikus összegezésésként csakúgy, mint a hatalmas Madách-szakirodalom újabb darabjaként vagy akár a magyar és a világirodalom összefüggésrendszerének bizonyítási kísérleteként. Mind a három lehetséges olvasat benne rejlik ebben a mondatban (amelyet a „Visszatérő álmunk” című alfejezetből emelünk ki): „A *Tragédia* egységét az a kritikus (filozófus) képes végiggondolni s az a rendező megrendezni, aki élményszerűen tudatában van az emberiség egységének és egyszeriségének e planéta-létben.”

Madách Imre a 19. század közepén, „Oroszlánbarlangjában” (azaz alsósztrigovai magányában) megalkotott főművében, *Az ember tragédiájában* a történelmi álom-sorozat annyi különböző színhelyén valóban az emberiség egységét és egyszeriségét láttatta. Kérdés, hogy a következő másfél évszázad és már a 21. első évtizedének tudatában gondolhatjuk-e még, hogy az emberiség egységes, s a mai műelemzők és rendezők ebből a feltételezésből (meggyőződésből) indulhatnak-e ki. Ha csak arra figyelünk, amit épp Hubay vesz észre a *Tragédiában*, hogy „egyetlen színében sem jelentkezik *problémaként* a háború”, kételyeinkben megerősödve érezhetjük magunkat, hiszen a háborúk (országok és kultúrák között, országokon belül, nem utolsósorban terrorcselek-

mények formájában) a jelenkori történelem állandó kísérői lettek (nem szólva a két világháborúról meg a másodikat követő hidegháborúról). Ez persze sem Madách, sem Hubay elgondolását nem kérdőjelezi meg, csupán a történetiség és a „műközpontúság” megkülönböztetését emeli ki. (Idevágó mondat az egyik Hubay-jegyzetből, a párizsi szín értelmezéséből: „Szegény Ádám, éppoly lelkes és vállalkozó kedvű volt világéletében, mint a forradalom hadnagya. Kisded seregét – az emberiséget – sorozatos vereség fogja érni.”)

Hubay Miklós korántsem követeli meg az olvasótól, hogy az ő *Tragédia*-értelmezését kánonnak tekintse. Kölcsönvéve Sötér Istvántól korszakos irodalomtörténeti monográfiája címét az egyik fejezet élére (*Álom a történelemtől*), erősen eltűzött szerénységgel ajánlja, hogy az ő jegyzetei helyett jobban tennénk, ha Sötér könyvét vennénk le a polcról. Ha érdemi művekről van szó, az egyik nyilván nem helyettesíti a másikat. Hubay olyan helyzetekben (-ból) tud szólni Madáchról és az utódokról, amelyeket Sötér nem élt (vagy nem így élt) meg. Az olaszországi, firenzei tanári évek például számos közvetlen észrevételt (olasz nyelvű *Tragédia*-bemutató kapcsán) s még több asszociációt szültek. A francia Jean Rousset-val egy Madách-évfordulón Nógrádban járva szó került közöttük a Danton-jelenetről, forradalmi vezérről, ifjúságról. „1968 májusa után – írja Hubay –, azt hiszem, tudtam volna neki – tudtunk volna egymásnak – újabb érveket is mondani az efféle előkészítetlen action gratuite-ek védelmében. S most még inkább, hogy olvasom Malraux utolsó (kötetnyire dagadt) beszélgetését De Gaulle-lal, csöndes tűnődéseiket, már a népszavazás utánról, a történelem oly előkészítetlennek látszó eseményei fölött.” Hasonlóképpen

újabb kori, legújabb kori asszociációkat fűz az egyiptomi színhöz, a Fáraó piramisépítő ambíciójához; „minden hatalomvágy szötte-séről” beszél, amelyet meg lehet találni kormányfői programbeszédekben. Hubaynak ez a közelítésmódja a *Tragédiához* még személyesebb módon nyilvánul meg az égi kar, „a drámakezdő glória”, „minden személyi-kultikus istenítés” színpadi elképzelése során: „Amikor én a *Tragédiát* rendezem – hisz rendezem, mert interpretálhatom Firenzében és Rómában olasz tanítványaimnak, és most neked is, oh, nyájas magyar olvasó –, az angyalok karának uniszónójába máris beidézem Ádám ordenárén megfogalmazott rikoltását a *Tragédia* végéről: »Egy ugrás, mint utolsó felvonás... / S azt mondom: vége a komédiának.«”

Nem kevésbé revelatívak Hubay kapcsolatteremtései a magyar líra, sőt a próza régi és modern klasszikusaival, Berzsenyitől Radnótiig, Babbitól József Attiláig, Kosztolányitól Weöres Sándorig, sőt Sarkadi Imréig. Hatalmas ívet, íveket rajzol fel ez a jegyzet-sorozat, elindul Freudtól, eljut a csángó imádságokig és Eliadéig, tudja olvasni Madách művét Camus és Beckett oldaláról, olykor nyilván vitatkozva. Szerzőnk többnyire szelíden vitázik egyes Madách-magyarazókkal – jóval szelídebben, mint irodalomtörténészek teszik –, így például Németh Lászlóval vagy Lukács Györggyel. Amikor ilyen megjegyzést olvasunk, hogy „Amikor az 1956-os forradalmunk előlázaiban a Nemzeti Színház minden pukancs tiltással (Lukács György!) szembeszállva a dráma előadására kezdett készülni...” – akkor bizony Hubay Miklóssal is vitába szállnánk. Mert hogy a zárójelbe tett névre következő felkiáltójele ellenére bizony elbogatellizálása ez annak az ártó hatásnak (és tarthatatlan álláspontnak), amellyel Lukács nagyon negatívan írta be nevét a Madách-interpretációkba.

Messze több volt az (1955-ben!), mint „pukancs tiltás”.

Hubay jegyzeteiben mindvégig a feltétlen tisztelet érvényesül a *Tragédia* szerzője iránt. Így aztán rendezésben, díszletezésben, zenei kíséretben is mindennek igyekezett megtalálni az indoklását, kortársi megjelenítésének lehetőségét. Ez mai színháziak felől nézve alighanem a legnehezebb, mármár abszurd feladat. Mindenesetre érdekes lehetett volna például Jancsó Miklós olaszországi szabadtéri *Tragédia*-rendezése – ha megvalósul. Előkészületben volt egy kolozvári kísérlet is (erről Hubay Miklós nem tudhatott), amelyben Harag György és Tompa Gábor párhuzamosan állította volna színre az itteni színészekkel Madách művét. Sajnos a külső feltételek ezt megakadályozták. Harag marosvásárhelyi munkája viszont *Az ember tragédiája* egyes színeinek tömegábrázolásával emlékezetes maradt. Mint ahogy a nagyváradi, Szabó József rendezte színpadi oratórium-előadás, teljes értékű korszerű színházként, ugyancsak hozzátartozik az erdélyi színháztörténet értékeihez. (Ezekről Hubay sajnos nem ír, föltehetőleg nem látta az előadásokat.) És említeni lehetne egy valóságos hiányt – ami végképp Hubaytól távol állapítható meg: a *Tragédia* román fordításának, Octavian Goga változatának könyvbe-száműzetését, hiszen évtizedek alatt sem került (román) színpadra. Pár évtizeddel ezelőtt, Bukarestben, Ion Caraimitruék színvonalas felolvasásában részleteket hallhattunk belőle – a folytatás, a kiteljesedés azóta is késik.

Hubay könyvének szellemében lehetne tovább asszociálni, saját Madách- emlékeink megidézésével. Hogy ilyesmiket indít el, az ugyancsak ennek az új könyvnek és kiváló, hatalmas műveltségű szerzőjének az érdeme.

Kántor Lajos